

Sigurnost djece na internetu i prevencija elektroničkog nasilja

Žuger, Tena

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:998268>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

TENA ŽUGER

**SIGURNOST DJECE NA INTERNETU I
PREVENCIJA ELEKTRONIČKOG NASILJA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KOMUNIKOLOGIJU

TENA ŽUGER

**SIGURNOST DJECE NA INTERNETU I
PREVENCIJA ELEKTRONIČKOG NASILJA**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc.dr.sc. Lana Ciboci

Zagreb, 2020.

Sažetak

Ovaj rad definira elektroničko nasilje te objašnjava razloge, učinke i ishode koji proizlaze iz njega. Tumači kako je razvoj društvenih mreža utjecao na komunikaciju među mladima. Okužena tehnologijom, djeca ponekad nisu svjesna koliko anonimna pisana riječ ima utjecaj na druge korisnike na internetu. Sve su češći slučajevi u kojima djeca zamjenjuju pojam "elektroničko nasilje" s "drama" te ne shvaćaju ozbiljnost svojih postupaka. Roditelji i učitelji imaju dužnost poučiti djecu kako komunicirati putem Interneta te kako se pravilno zaštititi od nepoželjnih *online* razgovora. Medijska pismenost, međutim, nije prisutna kod svake starije odgovorne osobe. Kako bi spriječili neadekvatno ponašanje mladih na Internetu nužno je upoznati ih s kaznenim zakonom te upozoriti da njihove neprimjerene radnje imaju posljedice, kako na druge, tako i na njih same. Ovaj rad na primjerima *MySpacea*, *YouTubea* i *Facebooka* objašnjava razloge, utjecaje i rezultate elektroničkog nasilja na internetu.

Ključne riječi: društvene mreže, elektroničko nasilje, internet, medijska pismenost, nasilje, vršnjačko nasilje

Summary

This paper defines cyberbullying and explains the reasons, effects and outcomes. It explains how the development of social media has influenced communication among young people. Surrounded by technology, children are sometimes unaware of how much an anonymous written word affects other users on the Internet. Nowadays, there are more cases where children replace the word cyberbullying with drama and do not understand the seriousness of their actions. Parents and teachers have to teach children how to communicate online and how to properly protect themselves from unwanted online conversations. Media literacy, however, is not present in every responsible senior person. To prevent inappropriate behavior of young people on the Internet, it is necessary to familiarize them with criminal law and to warn them that their inappropriate actions have consequences, both for others and themselves. By using the examples of cyberbullying on the Internet, such as MySpace, YouTube and Facebook, this paper explains the reasons, the impacts and its outcomes.

Keywords: social media, cyberbullying, internet, media literacy, peer bullying, bullying

Sadržaj

1.	Uvod	4
2.	Povijesni pregled razvoja interneta	5
3.	Elektroničko nasilje	7
3.1.	Definicija elektroničkog nasilja	7
3.2.	Vrste elektroničkog nasilja	8
3.3.	Uzroci napada	8
3.4.	Elektroničko i tradicionalno nasilje	9
3.5.	Elektroničko nasilje kao drama i njegove posljedice	9
3.6.	Oblici elektroničkog nasilja	10
3.7.	Zakon o zaštiti djece na internetu	11
3.8.	Sprječavanje elektroničkog nasilja	13
4.	Primjeri elektroničkog nasilja	16
4.1.	Megan Meier	16
4.2.	Amanda Michelle Todd	16
4.3.	Slučaj „Vinkovačke kurve“	17
4.4.	Alen Žabo („Vanimy“)	19
5.	Zaključak	20
6.	Literatura	21

1. Uvod

Napretkom tehnologije, točnije pojavom interneta za širu javnost, elektroničko nasilje je postalo sve češći oblik elektroničkog uznemiravanja. Društvene mreže *Friendster* i *MySpace* među prvima su osuvremenile razmjenu poruka putem interneta za nove generacije. Komunikacija putem društvenih mreža postala je izrazito popularna kod mladeži koji ju svakodnevno koriste te tako može doći do nepoželjnog ponašanja ako ih se ne nauči pravilnoj internetskoj komunikaciji. Djeca su izloženija na društvenim mrežama nego prijašnjih godina jer putem njih najčešće komuniciraju. Kako na internetu postoji mogućnost stvaranja anonimnog korisničkog računa, tako zlostavljač može neometano uznemiravati žrtvu. Njegov identitet ostaje tajna, a psihičke i fizičke posljedice za žrtvu mogu biti trajne. Široka anonimna publika može utjecati na nepotrebno širenje mržnje prema žrtvi. Često publika, mladež, zamjenjuje pojam elektroničkog nasilja s dramom. Roditelji i učitelji imaju dužnost obrazovati djecu o opasnostima koje vrebaju na internetu. Nažalost, mnogi roditelji i učitelji nisu dovoljno medijski pismeni kako bi objasnili djeci opasnosti na internetu te kako se zaštititi od njih. Ključni elementi poput konstruktivnih razgovora i stvaranja povjerenja osiguravaju kvalitetniji odnos s djecom te će se prije obratiti za pomoć ako postanu meta elektroničkog nasilja.

Cilj ovoga rada je istaknuti probleme koji mogu nastati putem internetske komunikacije. Ovaj rad započinje s povijesnim pregledom razvoja interneta i internetske komunikacije. Nakon toga objašnjavaju se definicije elektroničkog nasilja te opisuje kontekst u kojem se ono pojavljuje, njegove uzroke i posljedice te će se pokazati kako postupiti u skladu sa zakonom ako dijete bude zlostavljano putem medija. Naglasit će se neki poznate primjere elektroničkog nasilja u Hrvatskoj i svijetu te načini zaštite djece na internetu.

2. Povijesni pregled razvoja interneta

Američki psiholog i informatičar Joseph Carl Robnett Licklider s MIT-a počeo je zamišljati galaktičku mrežu 1962. godine koja bi mogla globalno povezati računala te imati lak pristup podacima i programima s bilo kojeg mjesta. Bila je to prva teorija o internetu (Leiner i sur., 1997: 3). Lawrence G. Roberts i Thomas Merrill povezali su dva računala 1965. godine - jedan u Massachusettsu (TX-2) i drugi u Kaliforniji (Q-32). Pomoću niskobrzinske telefonske linije koja je dizajnirala prvu, malu, računalnu mrežu širokog područja, došlo je do stvaranja ARPANET-a 1967. godine, a financirala ih je zajednica DARPA. Oni su stvorili paket nazvan *Interface Message Processors* (IMP-ovi), koji su kasnije instalirani na Sveučilištu u Kaliforniji. Time je stvoreno prvo glavno računalo. U kolovozu 1969. godine sa Sveučilišta u Kaliforniji je poslana prva poruka Istraživačkom institutu u Stanfordu. U poruci je bila riječ „login“, ali kako se sustav srušio poslan je samo „lo“ dio. Ipak, ovo je bio dokaz kako je slanje poruka putem interneta moguće. Druga američka sveučilišta počela su koristiti ARPANET i tada se počela širiti njegova upotreba (Leiner i sur., 1997: 3–4).

Prvu elektroničku poštu (e-poštu) stvorio je i poslao Ray Tomlinson te je na taj način promijenio internetsku komunikaciju. Nakon stvaranja e-pošte, stvorene su domene, a nakon toga i *World Wide Web* (Leiner i sur., 1997: 4). Kreirali su ga 1990. godine u CERN-u u Švicarskoj znanstvenik Tim Berners-Lee i inženjer Robert Caillau (Sciencenode.org, 2017). Prije nego što su korisnici interneta mogli komunicirati i stvarati sadržaj, *World Wide Web* koristio se za pretraživanje i čitanje informacija. Vlasnici internetskih stranica željeli su mjesto gdje će svi pokazati svoje radove, ali prikaz radova bio je vrlo statičan i linearan. *Web 2.0* promijenio je način komunikacije između korisnika. Može se opisati s tri ključne riječi: korisničkim upravljanjem, suradnjom i zajednicom. Važne značajke koje je donio bile su dijeljenje osobnih podataka osobe (dob, spol, lokacija, mišljenja drugih korisnika o korisniku), opcija „prijatelji“ ili, u internetskoj grupi, objavljivanje videozapisa, fotografija, komentara i komentari na objave drugih korisnika (Getting, 2007).

Jedan od prvih oblika društvenih medija, prije *World Wide Weba*, bio je BBS (*Bulletin Board Systems*) u kasnim 1970-ima. Omogućio je korisnicima međusobno povezivanje. Kasnije 1988. godine nastao je *Internet Relay Chat* (IRC). Imao je mogućnost slanja javnih i privatnih poruka u tzv. *chat* sobama. Drugi *chat* sustav, koji je stvoren 1996. godine, bio je ICQ (*I seek you*) i on je začetnik *instant* poruka (Allen, 2017). Među prvim društvenim mrežama bio je

Geocities, stvoren 1994. godine. To je bio poslužitelj za stvaranje jednostavnih mrežnih stranica koje su se prijavljivale u određenim regijama prema njihovom sadržaju (Antevenio.com, 2018). Prva društvena mreža (prema današnjim standardima), pokrenuta 1997. godine, bila je *Sixdegrees*. Mreža je utemeljena na teoriji kako svi ljudi na svijetu jesu umreženi putem maksimalno šest stupnjeva (koraka). Ova društvena mreža omogućila je svojim korisnicima da stvore osobni profil, popis prijatelja i posjete profile drugih korisnika. Godine 2002. *Friendster* je bila prva društvena platforma koja je dosegla milijun korisnika i time popularizirala društvene mreže. Društvena mreža *MySpace* stvorena je 2003. godine, a omogućila je pojedinim korisnicima da izrade svoje jedinstvene profile. Korisnici bi objavljivali glazbu, videozapise i komunicirali u *cyber* prostoru s prijateljima i novim ljudima. Ubrzo nakon toga stvoreni su *Facebook*, *YouTube* i *Instagram* (Allen, 2017). *Facebook* je pokrenuo Marku Zuckerberg 2004. godine kako bi se studenti Harvarda lakše povezali. Uskoro su ga počeli koristiti i studenti s drugih sveučilišta te je broj *Facebook* korisnika eksponencijalno rastao (Antevenio.com, 2018). Najpopularnija platforma za dijeljenje videozapisa, *YouTube*, pokrenuta je 2005. godine te je bila među prvim platformama za dijeljenje takvog sadržaja. Društvena mreža *Instagram* pokrenuta je 2010. godine te se služi vizualnom komunikacijom i društvenom interakcijom kako bi globalno povezala ljude. Na njoj se mogu objavljivati fotografije, dugi i kratki videozapisi te priče koje nestaju nakon 24 sata (Allen, 2017).

Važno je znati kako se razvijala internetska komunikacija i kako je utjecala na društvo da bismo razumjeli posljedice koje mogu proizaći iz nje. U sljedećem će se dijelu rada definirati elektroničko nasilje, zašto do njega dolazi, kakve su posljedice te kako ga spriječiti i nositi se s njim.

3. Elektroničko nasilje

3.1. Definicija elektroničkog nasilja

Internetska komunikacija važan je dio dječjih i tinejdžerskih života. Može imati pozitivan utjecaj, poput komuniciranja putem SMS-a ili negativan utjecaj, poput elektroničkog nasilja. Nedavna istraživanja pokazuju da je tradicionalno nasilje prešlo u internetski oblik – elektroničko nasilje. Oba čina su vrsta agresivnog ponašanja koje ima za cilj oštetiti osobu tijekom vremena (López, López, 2017: 80). Međutim, elektroničko nasilje vrši se putem elektroničkih uređaja i obično napadač nema kontakt sa žrtvom u stvarnom životu (López, López, 2017: 80).

Elektroničko nasilje je namjerno, često anonimno i ponavljajući čin maltretiranja osobe putem elektroničke pošte, telefona i / ili društvenih mreža slanjem tekstualnih poruka. Žrtvu maltretira jedna osoba ili više ljudi koji mogu formirati grupu. U pravnom rječniku definira se kao „aktivnost koja koristi informacijske i komunikacijske tehnologije za podršku namjernog, neprekidnog i agresivnog ponašanja pojedinca ili grupe ljudi koja je ima za namjeru nekoga fizički ili emotivno povrijediti“ (Chandrashekhar, Muktha, Anjana, 2016: 95–96). U priručnicima o elektroničkom nasilju za roditelje i djecu navodi da se pod elektroničkim nasiljem podrazumijeva „biti brutalan prema drugima slanjem ili objavljivanjem štetnih objava putem mobilnog telefona ili interneta“ (Chandrashekhar, Muktha, Anjana, 2016: 95–96). Prema Gordani Buljan Flander i sur. (2010: 12) ono obuhvaća povredu privatnosti, širenje grupne mržnje, vrijeđanje, uhođenje, uznemiravanje, širenje pogrdnih i uvredljivih komentara. Isto tako dijete može biti žrtva ismijavanja na internetskim stranicama koje uključuju neprimjerene crteže, priče, slike ili šale vezane uz žrtvu (Buljan Flander i sur., 2010: 12). To je nametljiv čin koji se ponavlja s namjerom da se osoba povrijedi - psihološki ili fizički. Najčešće žrtve su djeca i adolescenti, točnije učenici privatnih ili javnih škola (Chandrashekhar, Muktha, Anjana, 2016: 95–96).

3.2. Vrste elektroničkog nasilja

Postoje dvije kategorije elektroničkog nasilja. Prvi je izravan napad u kojem napadač koristi svoj profil kako bi maltretirao žrtvu (Buljan Flander i sur., 2010: 11–12). Osoba može ukrasti ili promijeniti nečiju lozinku ili nadimak, izraditi internetske ankete o žrtvi, slati prijeteće poruke i viruse, pornografiju i neželjenu poštu putem telefona ili elektroničke pošte, lažno se predstaviti kao netko drugi te objavljivati privatne ili lažne podatke na internetu. Stvaranjem internetske ankete publika može indirektno utjecati na vrijeđanje osobe kroz ocjenjivanje fizičkih karakteristika osobe, primjerice glasovanje za najružniju osobu u specifičnoj školi ili razredu. Moguće je napraviti i raspravu na društvenim mrežama, naprimjer koju osobu netko najviše mrzi te mora dati objašnjenje svojeg odgovora. Cilj je osramotiti žrtvu pred velikim brojem korisnika (Buljan Flander i sur., 2010: 14–15). Drugi je napad preko treće strane (osobe) u kojem slučaju napadač indirektno maltretira žrtvu, a da je treća strana toga nesvjesna. Ako osoba sazna zaporku za e-poštu od nekoga drugog, može ju upotrijebiti za slanje uznemirujućih poruka drugima. Dijete koje postane žrtva, nesvjesno može izgubiti prijatelje i svoj korisnički račun, a roditelji ga mogu kazniti iako dijete nije sudjelovalo u slanju i objavljivanju poruka. Buljan Flander smatra ovu vrstu napada najopasnijom jer u njoj mogu sudjelovati odrasle osobe koje žele iskoristiti dječje neznanje na internetu. Treća će strana biti okrivljena za nešto što nije učinila (Buljan Flander i sur., 2010:12).

3.3. Uzroci napada

Uobičajeni razlozi zbog kojih napadač napada osobu su zabava, dosada ili osveta. Dodatni razlozi mogu biti ljubomora, netolerancija, bijes, strah, pravda ili traženje pažnje (Chandrashekar, Muktha, Anjana, 2016: 95). Ponekad zlostavljač nema stvarnog razloga za uznemiravanje žrtve, u tom slučaju žrtva je slučajno odabrana (Chandrashekar, Muktha, Anjana, 2016: 95). Dokazano je da djeca izložena nasilju putem interneta imaju problema sa stvaranjem odnosa s drugim ljudima (Nikčević-Milković, Jerković, 2016 prema Sakellariou i sur., 2016: 80).

Buljan Flander i sur. (2010: 27) smatraju kako: „[t]inejdžeri koji osjećaju da im prijatelji i roditelji ne pružaju oblik podrške i socijalne interakcije kakav im je potreban, češće su posjetitelji pornografskih i nasilnih internetskih stranica. Oni su i rizičniji za zlostavljanje drugih učenika putem interneta.” Ako njihov odnos s roditeljima i prijateljima nije zdrav i

ispunjen ljubavlju mogu postati žrtva ili počinitelj. Učenik koji se ne osjeća kao dio školske zajednice tražit će utjehu na internetskim forumima gdje se lako može iskoristiti njegova ranjivost i usamljenost (Buljan Flander i sur., 2010: 27). Nasilni tinejdžeri često imaju problema s mentalnim zdravljem, poput anksioznosti i depresije. Isto tako, nalaze se pod većim rizikom od razvoja poremećaja u ponašanju i poteškoća u školi. Žrtve elektroničkog nasilja pokazuju više simptoma depresije od onih koji nisu bili žrtve elektroničkog nasilja (Nikčević-Milković, Jerković, 2016 prema Sakellariou i sur., 2016: 80).

3.4. Elektroničko i tradicionalno nasilje

Postoji nekoliko glavnih razlika između elektroničkog i tradicionalnih oblika nasilja. Prvo, široka publika i svjedoci mogu širiti veću mržnju prema žrtvi, nego što bi dobila u stvarnom životu. Drugo, napadač i publika mogu biti anonimni, što pojačava stres i strah žrtve. Treće, osoba je izložena nasilju kod kuće i u školi. Kao rezultat toga, ne postoji siguran prostor za žrtvu. Četvrto, elektroničko nasilje prisutno je 24 sata dnevno, sedam dana u tjednu (Buljan Flander, 2012). Također, tekstualna poruka čini se konkretnijom i realnijom od izrečene uvrede (Buljan Flander i sur., 2010: 15). Peto, budući da ne postoji fizički kontakt između žrtve i publike, djeci i mladima je teže vidjeti i razumjeti štetu koju njihove riječi mogu učiniti (Buljan Flander, 2012).

3.5. Elektroničko nasilje kao drama i njegove posljedice

Tinejdžeri opisuju zlostavljanje kao „dramu“, a ne kao nešto vrijedno prijavljivanja. Danah Boyd ističe kako „tinejdžeri redovito koriste tu riječ [dramu] kako bi opisali različite oblike međuljudskih sukoba koji su se kreću od beznačajnih šala do ozbiljne relativne agresije vođene ljubomorom“ (Chandrashekhar, Muktha, Anjana, 2016: 96). Prema istraživanju iz 2014. godine riječ „drama“ ima interpersonalni i društveni karakter koji uključuje odnose, druge ljude te stvaranje sukoba. Sudionici drame svjesni su aktivne publike koja je zainteresirana za konflikt te ju žele pridobiti. Ona sadrži elemente nasilja, relacijsku agresiju i ogovaranje (Boyd, Marwick, 2014: 5). Elektroničko nasilje obuhvaća skupinu djece unutar srednje klase, karakterno dobru te se za njih ne očekuje da budu ponižavani ili zlostavljani (Buljan Flander i sur., 2010: 14). Dijete je vjerojatno žrtva elektroničkog nasilja ako je emocionalno nestabilno dok ili nakon korištenja interneta ima narušeno samopoštovanje,

izbjegava prijatelje, uobičajene aktivnosti, školska i grupna okupljanja, dobiva niže ocjene i ima nagle promjene raspoloženja (poput ispada bijesa) (Vejmelka, Krulić Kuzman, Gorjanac, 2018: 12–13). Dijete bi moglo patiti od nedostatka sna, gubitka apetita, depresije, suicidalnih misli pa čak tražiti osvetu ako ga se zlostavlja putem interneta (Vejmelka, Krulić Kuzman, Gorjanac, 2018: 12–13).

3.6. Oblici elektroničkog nasilja

Pomoću mobilnih aplikacija elektroničko nasilje putem pametnih telefona sve je učestalije te ima veći utjecaj od nepomičnih internetskih platformi. Kombinacijom pristupa internetu i pristupa kameri te njihove neposredne dostupnosti, proširio se spektar zlostavljača. Time se pojavio novi tip nasilja koji prije nije bio prisutan (Chandrashekhar, Muktha, Anjana, 2016: 96). Chandrashekhar, Muktha i Anjana (2016) predstavljaju sedam vrsta elektroničkog nasilja. To su: *trolling* i *flaming*, maskiranje, omalovažavanje, elektroničko razotkrivanje, isključenje, uznemiravanje i mobbing. *Trolling* i *flaming* je slanje neprimjerenih, uvredljivih i bijesnih poruka koje će potaknuti sukob, prepirku ili nasilje. Maskiranje (eng. *masquerading*) je stvaranje lažnog korisničkog računa na društvenim mrežama (poput *Facebooka*) kako bi se naštetilo ugledu žrtve. *Catfishing*, vrsta maskiranja, podrazumijeva situacije u kojima napadač stvara lažni profil kako bi stvorio romantičnu vezu preko interneta. Elektroničko klevetanje (eng. *denigrating*) je slanje ili objavljivanje sramotnog materijala, kao što su osobne poruke, fotografije, videozapisi i slično, o osobi s namjerom da ju drugi omalovažavaju. Prema istraživanju provedenom u *Pew Research Centru* 2013. godine, osam od deset tinejdžera dijeli više osobnih podataka na društvenim mrežama, poput lokacije, kontakt informacija i fotografija, nego prije. Elektroničko razotkrivanje (eng. *outing*) uključuje objavljivanje osobnih podataka bez dopuštenja, kako bi osramotili ili naštetili žrtvi. Isključenje (eng. *excluding*) je izostavljanje osobe iz internetske grupe zbog zlonamjernih razloga. Uznemiravanje (eng. *harassing*) obuhvaća višekratno slanje neželjenih poruka žrtvi. *Mobbing* se odnosi na stvaranje grupe na društvenim mrežama gdje ljudi šalju osobi mnoštvo uznemirujućih poruka (Chandrashekhar, Muktha, Anjana, 2016).

Prema Ireni Bohač i Biserki Tomljenović (2016: 6) postoji, osim već navedenih, još nekoliko oblika elektroničkog nasilja. Ako se pomnije i tajno promatra *online* aktivnost osobe koja je meta elektroničkog nasilja, u pitanju je elektroničko zastrašivanje (eng. *cyberstalking*). Žrtvu se zastrašuje te joj se šalju prijetnje poput fizičkog ozljeđivanja. Dezinformiranje (prema

Willard, 2007) služi za širenje netočnih informacija i objavljivanje uređenih fotografija putem internetskih stranica ili elektroničke pošte. *Happy slapping* (prema Campbell, 2006) je noviji oblik koji uključuje snimanje napada na vršnjake, pa čak i na profesore, koji se potom distribuira na internetu. Razmjena polugolih i golih videozapisa, fotografija i provokativnih tekstualnih poruka seksualnog sadržaja naziva se *sexsting*. Poznato je da se takav sadržaj može koristiti kao ucjena, a kad se objavi, žrtvu se ismijava i ponižava. Ovu tehniku često koriste pedofili (Bohač, Tomljenović, 2016: 6–7).

Seksualno uznemiravanje još je jedan oblik zlostavljanja i uglavnom se nalazi u kulturi videoigara. Istraživanje koje su proveli Chandrashekar, Muktha i Anjana (2016: 97), te ga opisali u svojem članku *Cyberstalking and Cyberbullying: Effects and prevention measures*, pretpostavilo je da se uznemiravanje događa zbog načina na koji su žene prikazane u videoigrama. Korisnici koriste agresivan i pogrdan jezik te diskriminiraju ženski rod kroz stereotipične spolne uloge. Carrick-Davies opisuje najnoviji oblik elektroničkog nasilja - *fraping* (kombinacija riječi *Facebook* i silovanje). Napadač provali u korisnički račun osobe i šalje neprikladne poruke, lažno se predstavljajući kao vlasnik *Facebook* profila (Bohač, Tomljenović, 2016: 7).

3.7. Zakon o zaštiti djece na internetu

Prava i slobode djeteta na internetu štiti Konvencija o pravima djeteta, posebno to naglašava članak 16. koji navodi: „Dijete neće biti podvrgnuto samovoljnom i nezakonitom miješanju u njegovu privatnost, obitelj, dom ili dopisivanje, niti nezakonitim napadima na njegovu časti i ugled”. Stavak 2. članka 16. ističe kako „dijete ima pravo na zakonsku zaštitu protiv takvog miješanja ili napada” (Buljan Flander i sur., 2010: 32).

Jedinstveni identifikacijski broj, IP adresa, ključan je u pronalasku počinitelja elektroničkog nasilja. Naime, svakom računalu s internet *providerom* namijenjena je IP adresa putem koje se može razotkriti identitet počinitelja (Buljan Flander i sur., 2010: 32). Buljan Flander i sur. (2010: 32) objašnjavaju kako: „[r]ačunalu se nasumično dodjeli nova IP adresa svaki put kad se spoji na internet. Računala *providera* bilježe koja se IP adresa dodijelila kojem računalu i u koje vrijeme. Statistike *web* stranica bilježe IP adrese računala koja se posjetila tu stranicu.” Vlasnik (administrator) stranice ima uvid u sva računala koja su se prijavila na njegovu stranicu. Ti podaci su strogo povjerljivi te zaštićeni zakonom, ipak administratori su obavezani raditi s policijom ako netko podnese prijavu o zlostavljanju putem stranice. Prijavu

mogu podnijeti protiv klevete, uvrede i sramoćenja, a svi su vezani uz povredu ugleda i časti (Buljan Flander i sur., 2010: 33).

Prema Hrvatskoj enciklopediji (Enciklopedija.hr, n.p.a) uvreda se definira kao „nedopuštena usmena ili pisana izjava, gesta ili bilo kakvo drugo ponašanje kojim se izražava negativan vrijednosni sud o nekoj osobi i time vrijeđa njezina čast, ugled ili dostojanstvo”. Ako osoba uvrijedi nekoga putem televizije, tiska, radija, računalnog sustava ili mreže pred većim brojem ljudi bit će kažnjena novčanom kaznom. U tom slučaju uvredom se može smatrati uvreda preko *bloga* (Buljan Flander i sur., 2010: 33). Hrvatska enciklopedija (Enciklopedija.hr, n.p.b) navodi kako je kleveta „kazneno djelo protiv časti i ugleda koje se sastoji u iznošenju ili prenošenju nečega neistinitog o drugome što može naškoditi njegovoj časti ili ugledu”. Osobi će se naškoditi ako se neistina prenese putem masovnih medija velikom broju ljudi koji će omalovažavati osobu i povrijediti ugled (Buljan Flander i sur., 2010: 33). Kazneno djelo sramoćenja je iznošenje činjenične tvrdnje putem radija, televizije, tiska, računalne mreže ili sustava koja postaje dostupna velikom broju ljudi s namjerom da se naštetiti ugled ili čast osobe. Ta tvrdnja može biti vezana uz osobne ili obiteljske prilike koje bi trebale ostati u privatnoj sferi osobe. Razlika između sramoćenja i kleveta je to što čin sramoćenja zadire u obiteljski život te tvrdnja može biti istinita (Klinika.pravo.unizg.hr, 2015).

Mjere i kazne mogu se izreći djeci i maloljetnicima. Prema zakonu djeca su osobe mlađe od 14 godina te ne mogu biti kazneno odgovorna, tj. tužena, kažnjena ili gonjena. Pomoću mjera obiteljsko-pravne zaštite, nakon što policija utvrdi je li dijete izvršilo kaznenu radnju, kontaktirat će se Centar za socijalnu skrb koji će provesti sudski proces i, ako je potrebno, dati mjeru obiteljsko-pravne zaštite (Buljan Flander i sur., 2010: 34). Maloljetnici se dijele u dvije podgrupe. Mlađi maloljetnici su osobe koje su navršile 14, ali su mlađe od 16 godina te mogu biti kazneno odgovorni. Ako su počinili kažnjivo djelo mogu im se izreći odgojne mjere poput mjere pojačanog nadzora, disciplinske ili zavodske mjere. Odgojne mjere još uključuju: sudski ukor, pojačanu brigu i nadzor, upućivanje u odgojnu ustanovu, odgojni zavod ili posebnu odgojnu ustanovu (Buljan Flander i sur., 2010: 34–35). Stariji maloljetnici su osobe koje su navršile 16, a mlađe su od 18 godina. Uz odgojne mjere može im se izreći kazna maloljetničkog zatvora (Buljan Flander i sur., 2010: 34). Buljan Flander i sur. objašnjavaju kako „postupak prema maloljetniku pokreće se isključivo na inicijativu Državnog odvjetništva, neovisno o vrsti i težini kaznenog djela te propisanoj kazni. To znači da za kaznena djela uvrede, klevete, iznošenja osobnih ili obiteljskih prilika postupak pokreće

Državno odvjetništvo, a u pretkaznenom postupku informacije i dokaze o kažnjivom djelu prikuplja policija.” (Buljan Flander i sur., 2010: 34)

Američki zakon o internetskom zlostavljanju privodi ljude zbog korištenja elektroničkih resursa kako bi nekoga uznemirili ili zaprijetili im. Počinitelj može sakriti svoj identitet, a uznemiravanje može prerasti iz virtualnog u fizički napad, poput ubojstva ili samoubojstva. Postoji nekoliko izazova internetskog zlostavljanja s kojima se policijski službenici suočavaju. Ako se identitet počinitelja ne može otkriti, policija možda neće pružiti zaštitu žrtvi. Pretpostavljaju da se počinitelj i žrtva nikada neće sresti u stvarnom svijetu, stoga minimaliziraju izvještaje (Chandrashekhar, Muktha, Anjana, 2016: 100). Počinitelj ponekad može otkriti gdje žrtva živi, njezin identitet i rutinu, dok žrtva ne može otkriti tko je počinitelj (Chandrashekhar, Muktha, Anjana, 2016: 100).

3.8. Sprječavanje elektroničkog nasilja

Prema Buljan Flander i sur. (2010: 20), kako bi se spriječilo elektroničko nasilje, djeca ne bi smjela dijeliti svoje lozinke, objavljivati osobne podatke ili razgovarati sa strancima, već bi, umjesto toga, trebali razgovarati s roditeljima. Naravno, roditelji bi trebali graditi odnose s djecom na temelju povjerenja, staviti na prvo mjesto izvannastavne aktivnosti prije korištenja interneta, omogućiti im korištenje mobitela (ali ne pametnog telefona), podučiti ih posljedicama koje elektroničko nasilje može imati na druge, omogućiti pristup samo sigurnim stranicama, itd (Buljan Flander i sur., 2010: 28). Nažalost, roditelji nisu svjesni opasnosti koje vrebaju na internetu. Mnogi nisu upoznati s današnjom tehnologijom te ih je strah postaviti pravila o korištenju interneta bojeći se da će tako narušiti privatnost djeteta ili nemaju vremena za razgovor, ne znajući da time rade više štete nego koristi (Buljan Flander i sur., 2010: 24). Oni podržavaju svoju djecu i žele da se osjećaju sigurno, ali obično im nedostaje medijska pismenost (Rubeša, 2014). Uvođenje restriktivnih mjera, poput korištenja računala pod njihovim nadzorom, pokazalo se neučinkovitim zbog pametnih telefona koji imaju pristup internetu (Rubeša, 2014: 151). Moguće je ugraditi računalni program koji filtrira i blokira neprimjerene poruke, ipak kroz njega se uvijek može neka poruka provući tako da to nije dugotrajno rješenje (Buljan Flander i sur., 2010: 25). Roditelji trebaju naglasiti djetetu da čuva svoj identitet, da izbjegava dati svoj broj mobitela nepoznatim osobama, da ne odgovara na pozive čiji je broj nepoznat te da ne odgovara na neprimjerene poruke zbog kojih se osjeća

neugodno. Dijete treba razlikovati šalu od uvrede te prije objavljivanja ili slanja razmisliti hoće li šala nekoga uvrijediti (Buljan Flander i sur., 2010: 17).

Obrazovne ustanove trebale bi imati jasne propise o elektroničkom nasilju. Koristeći nešto što se naziva “trening empatije”, učitelj može prepoznati simptome elektroničkog nasilja i pomoći žrtvi da adekvatno riješi problem. Da bi učenici bili bolje upoznati s pojmom elektroničkog nasilja, održavali bi prezentacije o toj temi na školskim sastancima, u kojima bi sudjelovali i djeca i roditelji, a školski kurikulum bi se promijenio (Cassidy, Brown, Jackson, 2012: 521–522). Održavanjem edukacija o sigurnom i odgovornom korištenju interneta stvorio bi se odnos povjerenja i razumijevanja između roditelja i djece te odgovorno stajalište prema korištenju interneta (Buljan Flander i sur., 2010: 25).

Ključno je razviti u najmlađoj dobi medijsku pismenost kako bi se djeca sama mogla zaštititi te razlikovati tko je prijatelj, a tko neprijatelj u digitalnom svijetu. Prema Košir, Ranfl i Zgrabljic (1999: 29) postoje dvije razine medijske pismenosti. Prva je reflektivna pismenost kroz koju osoba razmišlja o medijskim oblicima i sadržajima te kritički promatra na proizvode i usluge koje joj mediji, tj. vlasnik nudi. Druga je produktivna pismenost u kojoj osoba sama stvara medijski sadržaj. Primjerice stvaranje vlastitih internetskih stranica ili objava na društvenim mrežama. Obje pismenosti su potrebne kako bi djeca postala svjesna svojeg „digitalnog traga“ na društvenim mrežama. Tako postaju „kritički građani, svjesni svojih prava i dužnosti, svoje ljudske i građanske slobode“ (Košir, Ranfl, Zgrabljic, 1999: 29). Profesorica Buljan Flander i sur. zaključuju:

„Važno je kod djece razviti osobnu odgovornost za ispravno i pogrešno (dobro i loše), i promijeniti uvjerenje kako je neko ponašanje ‘ispravno i pogrešno’ samo kad se može otkriti ili kazniti. Disciplina koja se temelji samo na otkrivanju i kažnjavanju neće biti učinkovita bez primjerene edukacije i senzibilizacije o tome koje sve posljedice po žrtvu može imati *cyberbullying*.“ (Buljan Flander i sur., 2010: 25)

Ako dijete postane žrtva elektroničkog nasilja, treba smanjiti upotrebu medija dok se nasilje događa, zamoliti za pomoć roditelje, nastavnike ili organizacije za sprječavanje nasilja. Roditelji bi trebali razgovarati s djetetom i pružiti im podršku. Teške slučajeve poput dječje pornografije trebali bi prijaviti policiji, učiteljima, prijateljima i psihologu. Obrazovne institucije trebale bi procijeniti težinu slučaja i prilagoditi se njemu, izdati određene pedagoške mjere napadačima (ako je napadač učenik), obavijestiti roditelje ako oni nisu upoznati sa situacijom i pružiti žrtvi pomoć (Buljan Flander i sur., 2010: 24–26). Ministarstvo pravosuđa savjetuje žrtvama da poduzmu nekoliko koraka kako bi zaustavili elektroničko

nasilje. Na početku bi trebali reći počinitelju da ih više ne kontaktira. Nakon toga trebali bi spremati sve originalne razgovore i prijeteći sadržaj, u virtualnom i u fizičkom obliku. Ako počinitelj nastavi kontaktirati žrtvu trebalo bi kontaktirati *Internet service provider* (ISP) jer internetske usluge zabranjuju zlonamjerno korištenje njihovih usluga te na taj način račun počinitelja može biti ugašen. Žrtva treba napraviti popis kontakata s brojevima službenika i davatelja internetskih usluga (ISP-a). Ako imaju fizičke dokaze, trebali bi ih priložiti kad kontaktiraju policiju jer se prema potrebi mogu koristiti u daljnjoj istrazi. Ako se žrtva boji, može potražiti pomoć putem drugih izvora (Chandrashekhar, Muktha, Anjana, 2016: 97).

Ključno za zaštitu djece od elektroničkog nasilja je razumijevanje kako ono funkcionira, koji su znakovi toga i kako postupiti ako se osoba nađe u takvoj situaciji. Zbog toga će se rad osvrnuti na neke od najpoznatijih i najzanimljivijih slučajeva elektroničkog nasilja u svijetu, u Hrvatskoj i nedavni skandal u koji su upleteni autori *YouTubea*.

4. Primjeri elektroničkog nasilja

4.1. Megan Meier

Jedan od najranijih globalnih slučajeva zlostavljanja na internetu dogodio se na *MySpaceu* 2007. godine, kada je trinaestogodišnja američka djevojčica Megan Meier počinila samoubojstvo nakon što ju je „16-godišnji dječak, Josh Evans“ maltretirao. Megan je primila njegovu poruku i počeli su razgovarati. Imala je nekoliko mentalnih problema koji su se poboljšali nakon što je započela razgovor s Joshom. Smatrala ga je privlačnim i željela je znati više o njemu, ali on je tvrdio da ima kućnu nastavu i da nema telefonski broj. Jednog dana poruke su se promijenile, Josh je postao agresivan i rekao: „Ne znam želim li više biti prijatelj s tobom jer sam čuo da nisi baš draga prema svojim prijateljima“. Poslano joj je više sličnih poruka, a Meganine privatne poruke s njime objavljene su na mreži. Majka ju je upozorila da izbriše svoj račun, ali ona to nije učinila. Počele su se svađati, Megan je otišla u sobu i objesila se. Ispostavilo se da je Josheov profil lažan, a njime je upravljala njihova susjeda Lori Drew, majka Sarah Drew, bivše Meganina prijateljica. Lorina namjera bila je saznati informacije o Megan i kasnije ju poniziti budući da je, navodno, Megan širila glasine o Lorinoj kćeri (Berry, 2016: 62–63). Savezna porota proglasila je Lori Drew krivom za „zavjeru i neovlašteno korištenje računala“, međutim, nije bila proglašena krivom po svim ostalim točkama. Ovaj incident doveo je državu Missouri do usvajanja zakona protiv uznemiravanja koji se odnosi na djela elektroničkog nasilja (Upi.com, 2008).

4.2. Amanda Michelle Todd

Najpoznatiji slučaj zlostavljanja koji se dogodio u posljednjem desetljeću uključivao je 15-godišnju kanadsku učenicu Amandu Michelle Todd. Prije nego što je počinila samoubojstvo, objesivši se 2012. godine, na *YouTubeu* je objavila videozapis u kojem je koristila kartice kako bi objasnila svoju priču o elektroničkom nasilju. Ucjenjivala ju je anonimna osoba s fotografijama njezinih grudi koje je pokazala na web kameri, ismijavali su je na raznim društvenim mrežama i bila je fizički maltretirana. Zbog ucjene i nasilja se samoozljeđivala, popila izbjeljivač te počela konzumirati droge i alkohol. Patila je od depresije i tjeskobe. Videozapis je nakon njene smrti postao viralan, što je rezultiralo međunarodnom pažnjom medija (Associated Press, 2012). Parlamentarni zastupnik Dany Morin iz Nove demokratske

stranke podnio je plan u Kanadskom domu parlamenta zbog Amandine smrti. U prijedlogu se nalaže proučavanje perimetra zlostavljanja u zemlji i veća podrška te financiranje organizacija za borbu protiv nasilja. Namjera je bila da se pripremi i nacionalna strategija za sprječavanje zlostavljanja općenito (Postmedia News, 2012). U studenom 2013. godine, ministar pravosuđa Peter MacKay iz Konzervativne stranke uveo je akt anti-elektroničkog nasilja i osvetničke pornografije (nezakonita distribucija privatnih slika bez odobrenja osobe) pod nazivom *Bill C-13*. Njegov glavni cilj je zaštita maloljetnika. Prijedlog zakona je stupio 9. ožujka 2015. na snagu (Puzic, 2015).

4.3. Slučaj „Vinkovačke kurve“

Jedan od najpoznatijih slučajeva elektroničkog nasilja u Hrvatskoj je onaj iz 2013. godine kada je na *Facebooku* kreirana stranica „Vinkovačke kurve“ na kojoj su bile objavljujane fotografije oskudno odjevenih maloljetnica. Sve je započelo *Facebook* stranicama „Kurve Županjske“ i „Najveće kurve u Županji“ na kojima su bile također objavljujane fotografije tinejdžerica. Autori objava i posjetitelji su im se izrugivali, vrijeđali i pisali vulgarne komentare. U opisu prve stranice pisalo je „Da kurve svijetle, Županja bi bila Las Vegas“. Uz fotografije maloljetnica pisalo je njihovo ime te mjesto njihovog stanovanja. Druga stranica je naznačila da skupa „povećaju popularnost već poznatim kurvama i kurvicama koje same očito ne mogu dosegnuti nivo popularnosti koji žele“. Kreator stranice nazvao je profil „humanitarnom akcijom“ u kojoj bi se anonimno prikupljale fotografije i ostale informacije (Lešić Omerović, 2013a). Nakon što je vijest o stranicama objavljena u člancima, policijski službenici i službenici za maloljetničku delinkvenciju počeli su provoditi istragu. Tadašnji glasnogovornik Policijske uprave Vukovarsko-srijemske Domagoj Džigumović rekao je kako će izvijestiti Državno odvjetništvo, poduzeti sve mjere kako bi se ustvrdilo tko stoji iza *Facebook* stranica te kontaktirati administratore stranica i tražiti brisanje profila (Lešić Omerović, 2013b). Za *Glas Slavonije* djevojka čija je fotografija objavljena u grupi, koja je htjela ostati anonimna, izjavila je:

„Posljednjih dana proživljavam pravu noćnu moru koju ne bih poželjela ni najgorem neprijatelju. Ovo je užasno, noćima ne spavam jer me netko iz samo njemu znanih, očito nastranih razloga pribio na stup srama, izivljava se nad nama na najgori mogući način. Molili smo tu anonimnu osobu koja je otvorila *Facebook* stranicu da ukloni naše fotografije, ali ne vrijedi. Grozno mi je i ne znam dokle ću moći izdržati ovaj pritisak (...).“ (Lešić Omerović, 2013b)

Stranica „Kurve Županjske“ je ugašena, dok „Najveće kurve u Županji“ i dalje postoji na *Facebooku*, ali ne prima nove članove te je zaključana (Petrović, 2013).

Nakon ovog skandala uslijedilo je kreiranje stranice „Vinkovačke kurve“ kojoj je u opisu stajalo „Da kurve svijetle, Vinkovci bi bili Las Vegas“. Nakon što se objave fotografije golih, oskudno odjevenih ili potpuno obučenih djevojaka, objava skuplja tzv. lajkove te vulgarne i pogrdne komentare posjetitelja. Djevojka, čija je fotografija i ime objavljeno na stranici, izjavila je kako pije tablete za smirenje i ima česte suicidalne misli zbog komentara koji joj ljudi nabacuju: „Užasan je osjećaj kada upiru prstom u tebe i smiju ti se u lice, dobacuju prostačke komentare i traže broj mobitela za 'narudžbe'. Povukla sam se u sebe, osjećam se tako prljavo i najradije bih da me nema.“ Nakon zaprimljenih dojava vezanih uz novonastalu stranicu policija je počela provoditi policijsko istraživanje te su moguće oštećene osobe upućene s kaznenim djelima protiv ugleda i časti (Lešić Omerović, 2013c).

Administrator stranice, pod pseudonimom *Mr. Nobody*, na određeni ju je period ugasio. Stranica se ponovno aktivirala pod novim nazivom „Vinkovačke drolje II.“ Napisao je kako će uz fotografije djevojaka biti i poveznice na njihove profile te potencijalna cijena seksualnih usluga koje djevojke naplaćuju. Ako bi se protiv administratora željela podići tužba, obitelji i oštećene osobe moraju podići privatnu tužbu jer Kazneni zakon ovaj čin klasificira kao djelo protiv ugleda i časti te progon prema službenoj dužnosti nije dozvoljen. Ipak, kako se radi o maloljetnim osobama, privatna tužba više nije potrebna jer za povredu njihovih prava nalažu se drugačija pravila (Novak, 2013). Nažalost, *Facebook* administrator koji je odgovoran za Hrvatsku odbio je ukloniti grupu. Tvrdio je kako grupa ne krši smjernice društvene mreže jer objavljuje fotografije s javnih profila, koje su dostupne svima i nisu promiskuitetnog sadržaja. Uvredljivi komentari koji su ostavljali posjetitelji i administrator nisu odmah bili prepoznati kao nasilni zbog jezične barijere. Nakon velikog broja prijava stranice, *Facebook* je napokon reagirao i ugasio stranicu (Novak, 2013).

Slični primjeri stranica su, između ostalih, „Najbolji MILF-ovi Slavenskog broda“ i „Najbolje pičke iz Rijeke“ na kojima su se objavljivale privatne i provokativne fotografije žena bez njihova dopuštenja (Arslani, 2013).

4.4. Alen Žabo („Vanimy“)

Godine 2018. pojavio se novi bosanski kreator Alen Žabo, pod pseudonimom „Vanimy“. Njegov kanal se sastojao od vulgarnih i uvredljivih videozapisa u kojima najčešće vrijeđa i omalovažava druge ljude, a uvrede su vezane uz LGBT zajednicu. Riječ peder, *feget* i *gej* koristio je kao uvredu jer je znao da nisu prihvaćeni na prostorima Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije i sličnih zemalja te da će tako privući publiku. U njegovom prvom videozapisu opisuje kako će se baviti *gaymplejima* (spoj riječi *gay* i *gameplay*). Koncept se sastojao od igranja videoigara i komentiranja homoseksualaca. Renato Samardžić navodi kao je ovaj način nov do neke mjere: „Ono što je novo jest targetiranje LGBT zajednice na način da se 'skine' tuđi video uradak, integrira ga se u video igranja igrice te se ismijava protagonista tog videa. (...) Radi se o eksplicitnom širenju mržnje, degradaciji i difamiranju osoba koje se počelo širiti na koliko-toliko *gay-friendly* YouTubeu.“ (Samardžić, 2018) Primjer takvog sadržaja je serijal koji je Alen pokrenuo pod nazivom „Ocjenjivanje balkanskih fegetića¹“ u kojem s prijateljem omalovažava fizički izgled osobe, s time da osoba nije nužno dio LGBT zajednice, ali se ne ponaša u skladu s „balkanskim mačo stereotipom“. Imao je i serijal „Najveće lezbače na *YouTube* sceni“ u kojem je komentirao dvojicu maloljetnih dječaka sa sljedećim komentarima: „Kako mogu biti pederčići kad ja vidim ovdje dvije curice?“, „Tko je ova mala lezbača i koliko je čvrst njen pičić²?“, „E pa sigurno nisu mama i tata, vjerovatno su tata i tata“, „Ja bi ovu lezbaču stavio u vreću za smeće, zaletio bi se i odma o zid... Koga boli k****, ovo je internet, gdje možeš sve i svašta raditi (...).“ Svaka osoba koja bude predmet ismijavanja, po njegovom mišljenju, dobiva na popularnosti i to njegovom zaslugom. Ipak, kanal mu je bio obrisano nakon što je primio nekoliko upozorenja za kršenje autorskih prava, ali ne i za govor mržnje (Samardžić, 2018). Alen Žabo smatrao je svoje videozapise zabavnog karaktera koji ne potiču grupnu mržnju i nasilje. Međutim, publika (djeca i tinejdžeri) shvaćaju njegovo mišljenje ozbiljnim te odlaze na profile spomenutih osoba u videozapisima te ih provociraju i ponižavaju. Oni nisu svjesni svojeg učinka na druge osobe zbog nepostojeće licem-u-lice interakcije te anonimnosti koju pružaju platforme (López, López, 2017: 81).

¹ Izvedenica iz engleskog jezika *faggot* (hrv. peder) koja na pogrdan način označava homoseksualca.

² Pogrdan naziv za vaginu.

5. Zaključak

Kako bismo razumjeli pojavu elektroničkog nasilja, rad je ukratko sažeo povijest interneta i stvaranje društvenih mreža. Sve je počelo jednostavnom mislju o galaktičkoj mreži čiji je koncept tek kasnije zaživio. Stvaranjem *World Wide Weba* počeli su se razvijati globalna komunikacija i interakcija. Pionir društvenih mreža bio je BBS krajem 70-ih, dok je prva društvena mreža (prema današnjim standardima) bila *Sixdegrees*. U 2002. godini, *Friendster* je bila prva društvena platforma koja je dosegla milijun korisnika i popularizirala društvene mreže. Godine 2003. stvoren je *MySpace*. Dijeljenje sadržaja, komentiranje i razgovor u virtualnim *chat* sobama stvorilo je okruženje u kojem bi veliki broj ljudi mogao anonimno dijeliti svoje mišljenje. Internet je nekim korisnicima bio sigurno mjesto, a za druge ne toliko. Kad se ljudima omogući sloboda izražavanja, neki će tu moć zloupotrijebiti.

Većina slučajeva dovodi do elektroničkog nasilja, agresivnog čina koji pomoću elektroničkih uređaja, s vremenom, naštetiti osobi. Mnogo je razloga zbog kojih je netko napadač ili žrtva. Oboje, napadači i žrtve, mogu patiti od anksioznosti, depresije i problema u ponašanju. Važno je prepoznati znakove elektroničkog nasilja ako se dijete maltretira i ponuditi mu pomoć. Obrazovne ustanove i roditelji trebali bi podržati, zaštititi i utješiti dijete. Vidljivo je što se može dogoditi ako roditelji i školsko osoblje ne reagiraju. Megan Meier i Amanda Todd počinile su samoubojstvo jer nisu vidjele drugi način da pobjegnu od svojih zlostavljača. Alen Žabo nije bio kažnjen zbog stvaranja uvredljivog sadržaja na *YouTubeu*, dok su internetske grupe mržnje, poput „Vinkovačkih kurvi“ omalovažavale mlade djevojke. Ipak, postoji nada za novim zakonima o suzbijanju elektroničkog nasilja koji se počinju provoditi. Nažalost, vlade reagiraju tek kad je šteta već učinjena.

Djecu bi trebalo obrazovati kako se zaštititi putem interneta. Roditelji bi trebali stvoriti snažnu povezanost sa svojom djecom i naučiti ih opasnostima na internetu. Obrazovne ustanove trebale bi savjetovati i nuditi pomoć roditeljima i djeci. Ako svi rade zajedno, djeca mogu razviti odgovarajuće internetsko ponašanje.

6. Literatura

1. Allen, J. (2017). The History of Social Media. *Future marketing*, 5. listopada 2017. Dostupno na: <https://www.future-marketing.co.uk/the-history-of-social-media/>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
2. Antevenio.com (2018). *A brief history of social networks*, 24. srpnja 2018. Dostupno na: <https://www.antevenio.com/usa/a-brief-history-of-social-networks/>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
3. Arslani, M. (2013). Kako se obraniti od zlouporabe vaših fotografija? *Tportal*, 13. travnja 2013. Dostupno na: <https://www.tportal.hr/tehnolo/clanak/kako-se-obraniti-od-zlouporabe-vasih-fotografija-20130412>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
4. Associated Press (2012.) Canadian teen found dead weeks after posting wrenching YouTube video detailing bullying. *FoxNews*, 12. listopada 2012. Dostupno na: <https://www.foxnews.com/world/canadian-teen-found-dead-weeks-after-posting-wrenching-youtube-video-detailing-bullying>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
5. Berry, K. (2016). *Bullied: Tales of Torment, Identity, and Youth*. New York: Routledge.
6. Bohač, I., Tomljenović, B. (2016). *#DeleteCyberbullying, Priručnik za roditelje*. Zagreb: Udruga roditelja Korak po korak.
7. Boyd, D., Marwick A. (2014). 'It's just drama': teen perspectives on conflict and aggression in a networked era. *Journal of Youth Studies*, 17 (5): 1187–1204.
8. Buljan Flander, G. (2012). Što je to elektroničko nasilje odnosno CYBERBULLYING. *Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba*, 30. kolovoza 2012. Dostupno na: <https://www.poliklinika-djeca.hr/za-djecu-i-mlade/nasilje/sto-je-to-elektronicko-nasilje-odnosno-cyberbullying/>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
9. Cassidy, W., Brown, K., Jackson, M. (2012). Under the radar': Educators and cyberbullying in schools. *School Psychology International*, 33(5): 520–532.
10. Chandrashekhar, A. M., Muktha, G. S., Anjana, D. K. (2016). Cyberstalking and Cyberbullying: Effects and prevention measures. *Imperial journal of interdisciplinary research*, 2 (3): 95–102.
11. Enciklopedija.hr (n.p.b). Uvreda. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63546>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.

12. Enciklopedija.hr (n.p/a). Kleveta. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63546>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
13. Getting, B. (2007). Basic Definitions: Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0, 18. travnja 2007. Dostupno na: <https://www.practicalecommerce.com/Basic-Definitions-Web-1-0-Web-2-0-Web-3-0>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
14. Klinika.pravo.unizg.hr (2015). Kaznena djela protiv ugleda i časti, *Pravna klinika Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 13. svibnja 2015. Dostupno na: <http://klinika.pravo.unizg.hr/content/kaznena-djela-protiv-ugleda-i-casti>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
15. Košir, M., Ranfl, R., Zgrabljić, N. (1999). Život s medijima: Priručnik o medijskom odgoju za roditelje, nastavnike i učitelje, Zagreb: Doron.
16. Leiner, B. M., Cerf, V. G., Clark, D. D., Kahn, R. E., Kleinrock, L., Lynch, D. C., Postel, J., Roberts, L. G., Wolff, S. (1997). *A Brief History of the Internet*. *Computer Communication Review*, 39 (5): 22–31.
17. Lešić Omerović, M. (2013a). Dva vulgarna Facebook profila šokirala Županjce. *Glas Slavonije*, 13. svibnja 2013. Dostupno na: <http://www.glas-slavonije.hr/198464/4/Dva-vulgarna-Facebook--profila-sokirala-Zupanjce>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
18. Lešić Omerović, M. (2013b). Tinejdžerice: Život je postao noćna mora, želimo znati ime krivca i kaznu. *Glas Slavonije*, 14. svibnja 2013. Dostupno na: http://www.glas-slavonije.hr/198556/4/Tinejdzerice-Zivot-je-postao-nocna--mora-zelimo-znati-ime-krivca-i-kaznu?fb_comment_id=259014230911993_1086221, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
19. Lešić Omerović, M. (2013c). 2.500 posjetitelja "lajkalo" sramoćenje Vinkovčanki koje ator naziva 'kur..ma. *Glas Slavonije*, 23. svibnja 2013. Dostupno na: <http://213.202.94.34/199536/4/2500-posjetitelja-lajkalo-sramocenje--Vinkovcanki-koje-ator-naziva-kurma>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
20. López, A., López, M. (2017). Hate Speech, Cyberbullying and Online Anonymity. U: Assimakopoulos, S., Baider, F. H., Millar, S. (ur.) *Online Hate Speech in the European Union*, Springer Open, str. 80–83.
21. Madden, M., Lenhart, A., Cortesi, S., Gasser, U., Duggan, M., Smith, A., Beaton, M. (2013). Teens, Social Media, and Privacy. *Pew Research Center*, 21. svibnja 2013.

- Dostupno na: <https://www.pewresearch.org/internet/2013/05/21/teens-social-media-and-privacy/>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
22. Nikčević-Milković, A., Jerković, A. (2016). Učestalost i oblici elektroničkog zlostavljanja učenika viših razreda osnovnoškolske dobi u tri različite školske sredine. *Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 65 (1): 75–93.
 23. Novak, T. (2013). Policija u lovu na vinkovačkog luđaka 'Krenuo je na maloljetnice. Bit će kažnjen. *Jutarnji list*, 15. listopada 2013. Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/policija-u-lovu-na-vinkovackog-ludaka-%E2%80%98krenuo-je-na-maloljetnice.-bit-ce-kaznjen%E2%80%99/899755/>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
 24. Petrović, S. (2013). Osramočene i ponižene tinejdžerice u Slavoniji još ne mogu odahnuti. *Net.hr*, 15. svibnja 2013. Dostupno na: <https://net.hr/danas/crna-kronika/napokon-uklonjena-jedna-facebook-grupa-drugu-jos-uvijek-lajkaju/>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
 25. Postmedia News (2012). House of Commons to debate NDP bullying strategy as RCMP amasses hundreds of Amanda Todd tips. *National Post*, 15. listopada 2012. Dostupno na: <https://nationalpost.com/news/canada/house-of-commons-to-debate-ndp-bullying-strategy-as-rcmp-gathers-amanda-todd-tips>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
 26. Puzic, S. (2015). Anti-cyberbullying law, Bill C-13, now in effect. *CTVNEWS*, 9. ožujka 2015. Dostupno na: <https://www.ctvnews.ca/politics/anti-cyberbullying-law-bill-c-13-now-in-effect-1.2270460>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
 27. Rubeša, M. (2014). Nasilje na internetu među i nad djecom i mladima. *Socijalna politika i socijalni rad*, 2 (1): 150–151.
 28. Samardžić, R. (2018). Širenje homofobije na YouTubeu pod krinkom zabave. *Crol.hr*, 12. travnja 2018. Dostupno na: <https://www.crol.hr/index.php/zivot/9183-sirenje-homofobije-na-youtubeu-pod-krinkom-zabave>, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
 29. Upi.com (2008). *Cyberbullying case goes to jury*, 25. studenog 2008. Dostupno na: https://www.upi.com/Top_News/2008/11/25/Cyberbullying-case-goes-to-jury/57271227624011/?ur3=1, stranica posjećena 10. srpnja 2020.
 30. Vejmelka, L., Krulić Kuzman, K., Gorjanac, V. (2018). *Upoznajmo i prepoznamo e-nasilje-program prevencije elektroničkog nasilja*. Osijek: Centar za nestalu i zlostavljanu djecu.